

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ЗАСІБ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Гаращук О.В.,

У статті розглядаються основні умови демократизації вищої освіти в контексті Болонського процесу, а саме - мобільність і доступність вищої освіти.

Процес європейської інтеграції дедалі помітніше впливає на всі сфери життя держави, не оминув він і вищої освіти. Відтак, Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог, щоразу наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Болонський процес ґрунтується на важливому принципі європейської науково-освітньої інтеграції з метою оцінювання якості освіти за відповідними критеріями і методологією. Для України дуже важливо якомога швидше приєднатися і до цієї складової Болонського процесу.

Минуле дванадцятиріччя за своїми соціально-економічними та політичними наслідками виявилось періодом утвердження України як повноцінної держави, що зайняла гідне місце на політичній та економічній карті світу. Однак процес розбудови ще не завершено, і найближче завдання полягає в тому, щоб остаточно упорядкувати, по суті, нове суспільство - економічну, соціальну, політичну та гуманітарну сфери, подолати деформації, що виникли на стартовому етапі трансформаційного процесу.

Йдеться про практичну реалізацію завдань довгострокової стратегії, яка має забезпечити міцне підґрунтя для України як високорозвиненої, соціальної за своєю сутністю, демократичної правової держави, її інтегрування у світовий економічний процес як країни з конкурентоспроможною економікою, здатною вирішувати найскладніші завдання свого розвитку. Наступне десятиріччя має стати визначальним у вирішенні саме цих завдань.

Вибір нашої держави - європейська інтеграція. Цей курс проголосив Президент України, його схвалила Верховна Рада, підтримала переважна більшість суспільства і політичних партій. Європейський вибір у розвитку України зумовлений історичними, економічними та соціальними чинниками. Його суть полягає у виборі шляху розвитку в напрямку європейської цивілізаційної моделі, що дає можливість досягти прогресу в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави. Європейський вибір України - це одночасно і рух до стандартів демократії, інформаційного суспільства, соціально орієнтованого ринкового господарства, що базується на засадах верховенства права і забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Україна має достатній потенціал для здійснення прориву до нових технологій у промисловому виробництві, до нових відносин у сфері економіки, до нових поглядів на якість і рівень життя, до нових підходів у сфері освіти та науки, до соціокультурної інтеграції нашого суспільства в Європейське співтовариство.

Геополітична спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається його глобалізацією, прогресуючим зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу, утвердженням пріоритетності базових засад сталого розвитку, який сприяє не тільки економічному зростанню, а й справедливому розподілу його результатів, розширенню можливостей людей, їхньому збагаченню.

Глобалізація відкриває перед людством величезні можливості у розширенні

обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії в гуманітарній сфері, духовному збагаченні особистості. Водночас для значної частини людства глобалізація несе в собі й істотні загрози, зумовлюючи розмежування країн на «цивілізаційний центр» і «периферійну зону», поглиблюючи їх диференціацію в соціально-економічному розвитку.

Необхідно враховувати і глобальну тенденцію переходу до багатополюсного (поліцентричного) світового співтовариства, в якому основою взаємодії держав та їхніх економік має стати регіональна інтеграція. Сьогодні склалися специфічні умови європейської інтеграції, пов'язані з розширенням ЄС за рахунок наших західних сусідів і трансформацією спільного кордону з ними з 1 травня 2004 р. у кордон із Євросоюзом. Співробітництво з ЄС за таких умов набуває для України особливого характеру.

У зв'язку з цим чітка і пріоритетна орієнтація України на інтеграцію в Європейський союз, набуття статусу спочатку асоційованого, а згодом повноправного членства в ньому має розглядатися як основа стратегії економічного та соціального розвитку нашої держави. Як засвідчує досвід практично всіх країн-претендентів на вступ до ЄС, ця мета може стати додатковим потужним стимулом і каталізатором відповідних соціально-економічних та політичних перетворень.

Упродовж останнього десятиріччя Україна наполегливо наближається до європейських стандартів. На рівні держави напрацьовано універсальні принципи взаємодії з географічними сусідами та країнами-учасниками Європейського Союзу: взаємоповага, взаємодопомога, готовність до вирішення усіх проблем, незважаючи на рівень їх складності. Сповідуючи миролюбну політику, держава дотримується на світовій арені безпретензійних норм діяльності. Уряди України послідовно продовжують здійснення практичних кроків щодо їх реалізації.

Стратегією подальшої діяльності у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції є активний перехід на сучасні європейські методи роботи, сприяння розвитку міжвідомчої взаємодії на горизонтальному рівні, розширення повноважень середньої та нижньої управлінських ланок у сфері обміну інформацією, заохочення ініціативності, глибокої продуманості пропозицій і бачення кінцевих результатів їхньої реалізації, вивчення та трансляція корисного досвіду інших європейських країн у сфері державного управління інтеграційними процесами.

Розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальносвітової культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому підсумку такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору.

Виконання даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти та обміни і поширення інформації.

Основними цілями реформ в Україні є підвищення життєвого рівня населення, передусім завдяки переходу до ринкової економіки, забезпечення захисту громадянських прав та розширення індивідуальних свобод особи. Ринок праці і соціальна політика - найважливіші компоненти досягнення цих цілей, оскільки вони необхідні для забезпечення продуктивності сучасної економіки.

Мобільність - важлива якісна особливість європейського простору, що передбачає вільне пересування студентів і викладачів між вищими навчальними закладами та державами.

За роки незалежності України вищі навчальні заклади набули права формувати і здійснювати програми обміну студентів та персоналу при національних і зарубіжних

університетах. Міністерство освіти і науки України сприяє розвитку мобільності і навчанню студентів за кордоном як за системою грантів, так і за індивідуальними програмами.

Зокрема, понад 10 тис. українських громадян навчаються за кордоном у рамках міжуніверситетських, міждержавних програм з 64 державами.

Кожен рік українські викладачі, науковці, аспіранти та студенти беруть участь у міжнародних програмах з наукового обміну, читання лекцій, здійснення наукових проектів і перепідготовки.

Двадцять п'ять тисяч іноземних студентів зі 110 країн отримують освіту в Україні; серед них 28 країн Європи, 40 країн Азії, 30 країн Африки та 12 - Латинської Америки.

Міністерство освіти і науки України підтримує європейську тенденцію в галузі вищої освіти щодо розвитку співробітництва між університетами, програм обміну, спільних навчальних програм і перепідготовки.

Але в системі вищої освіти України є проблеми, які перешкоджають підвищенню мобільності студентів і викладачів.

Серед інших перешкод важливою є слабка підготовка з іноземних мов у середній та вищій школі, візовий режим, різниця в рівні життя населення України та країн Європи.

Отже, стратегічне спрямування розвитку освіти України, завдання, які ставляться перед вищою освітою, та практичні кроки з її розвитку, удосконалення організації і змісту, інформатизація та впровадження інноваційних освітніх технологій спрямовані на всебічну (комплексну) інтеграцію вітчизняної вищої освіти з європейською, що сприятиме ефективному та швидкому досягненню шести основних цілей Болонського процесу. З цією метою Міністерство освіти і науки України разом із значною частиною провідних вищих навчальних закладів-учасників педагогічного експерименту з впровадження загальноєвропейських принципів вищої освіти робить активні практичні кроки.

Сьогодні, за даними Держкомстату, серед студентів ВНЗ лише 37 % навчається за рахунок держави. У минулому році на перші курси за програмою бакалавра було зараховано 432 тис. студентів, з них 90,2 тис. - за рахунок держбюджету, що становить лише 9,4 % від загальної кількості випускників шкіл, ПТУ, технікумів. Особливо критична ситуація склалася в Житомирській, Хмельницькій, Рівненській, Чернігівській областях. На Житомирщині із п'яти студентів-першокурсників — чотири навчаються за власні кошти [3].

Ст. 53 Конституції України, Закон "Про вищу освіту" вимагають доступності і безоплатності вищої освіти. Згідно зі ст. 64 Закону "Про вищу освіту" в Україні до 2005 р. на 10 тис. жителів повинно бути 180 студентів ВНЗ і 100 студентів технікумів. Нині маємо відповідно 146 і 63 [1,2,3]. А в Законі записано, що ця вимога має бути реалізована вже наступного року. Як бачимо, уряд, декларуючи в своїй новій програмі діяльності доступність вищої освіти, грубо ігнорував чинне законодавство.

Наука і освіта — це ті стратегічні точки зростання, на яких повинна концентруватись державна воля і енергія. Адже сировинний характер розвитку економіки України, бездумне визискування надр, винищування лісів позбавляють майбутнього наших дітей.

Франція і Німеччина практично навчають своїх дітей за рахунок держави. Ми ж послуговуємось досвідом країн третього світу, де влада робить освіту платною і люди стають ще біднішими. Всі ж розвинені, багаті країни дбають про доступну освіту для всіх громадян.

Останнім часом турбує різке зростання частки платного навчання у вищих навчальних закладах України. Актуальність цього питання зумовлена тим, що за минулий рік із 340 тис. абітурієнтів, яким пощастило стати студентами, лише близько 130 тис. будуть навчатись за державні кошти. Дійшло до того, що із 115

університетів і академій Міністерства освіти і науки України в 39 державне замовлення склало менше половини плану прийому. Так, у Тернопільській академії народного господарства лише 23 % студентів навчаються за рахунок держбюджету, Харківському державному економічному університеті — 33 %, Чернігівському технологічному університеті — 29 %, у Житомирському технологічному університеті — 22 %, Кременчуцькому державному політехнічному інституті — 25 %. Найгірша ситуація в медичних університетах, на юридичних і економічних факультетах вищих навчальних закладів [3].

На 1000 випускників шкіл у Західному регіоні є трохи більше 100 місць у ВНЗ краю. У південному регіоні на 500 випускників шкіл є лише 100 місць держзамовлення. А якщо додати ще й критичну ситуацію, в яку потрапила сільська молодь, — відсутність учителів, неможливість доїхати до міста, невиплачувана роками заробітна плата їхнім батькам, то про перспективи юнака чи дівчини із села і говорити нічого. Шанси вступити до вищих навчальних закладів у них мізерні [3].

Витримати конкурс на рівні із городянами, які використовують репетиторів, користуються Інтернетом, мають можливість відвідувати курси та інше, сьогодні селянським дітям дуже складно. Вони змушені йти переважно за співбесідою на платну форму навчання. Вчити потрібно тих, у кого є розум, а не лише гроші.

Щоб здолати якомось цю біду в Україні, у Верховній Раді запропоновано обмежити відсоток платного навчання в державних ВНЗ. У прийнятому нещодавно Законі "Про вищу освіту" введена норма, яка передбачає, що при вступі до ВНЗ кількість студентів, які будуть навчатися за рахунок держави, має бути не меншою половини від усіх вступників. Крім того, введена норма, що кількість студентів-бюджетників вищих навчальних закладів III—IV рівня акредитації буде становити не менше 180 осіб на 10 тис. населення, а студентів технікумів — 100 осіб на 10 тис. населення. Дія цієї статті Закону дозволить за наступні чотири роки суттєво збільшити кількість студентів, які навчаються безкоштовно, довести їх чисельність в Україні до 900 тис. у ВНЗ і 400 тис. у технікумах. За цей період щорічно державне замовлення буде зростати більше ніж на 10 тис. осіб [3].

Цей крок зробить доступнішою вищу освіту для сільської молоді, оскільки поряд із цим діють пільги для селян при вступі до педагогічних та сільськогосподарських ВНЗ (50 % від плану прийому), в інших навчальних закладах цей показник складатиме не менше четверті від загального прийому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради. — 2002. - №20. — С. 134.
3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2004/05 навчального року. Статистичний бюлетень // Державний комітет статистики України. — Київ. — 2005. — 179 с.

Надійшла до редакції 21 грудня 2005 р.